

Szegedi Tudományegyetem
Közgazdaságtani Doktori Iskola

Pelle Anita

**Az Európai Közösség kartellszabályozásának
német gyökerei**

Doktori értekezés

Tézisfüzet

Témavezetők:

Prof. Dr. Török Ádám

akadémikus, egyetemi tanár

Dr. Farkas Beáta

intézetvezető egyetemi docens

Szeged, 2010

Köszönetnyilvánítás

Noha tudományos értelemben nem ők adták a legtöbb segítséget, első helyen a családomnak köszönöm meg mindazt, amit a tudományos tevékenységem és fokozatszerzésem érdekében tettek: *Szüleimnek* és *Nagyszüleimnek*, akik azon kívül, hogy nagy odaadással neveltek két testvéremmel együtt, nem elégedtek meg azzal, hogy érzékelttem a világot magam körül, hanem mindig a dolgok továbbgondolására, a tények mögé nézésre sarkalltak. Külön köszönöm nekik, hogy gondoskodtak arról, hogy gyermekként sajátítsam el az angol és német nyelvek ismeretét – e praktikus készség nélkül ezt a dolgozatot nem tudtam volna elkészíteni. Köszönöm *Férjemnek*, *Zolinak*, hogy annyi áldozatot vállalt, szeretettel, és *Gyermekeimnek*, *Tamásnak* (5) és *Dénesnek* (2), hogy mindehhez alkalmazkodtak.

Köszönöm témavezetőmnek, *Török Ádámnak* azt a sok-sok órát és azt a felbecsülhetetlen tudást, amit velem és hallgatótársaimmal személyes és e-mailes PhD-konzultációink során nagylelkűen megosztott. Köszönöm főnökösszonyom és társ-témavezetőm, *Farkas Beáta* bizalmát, türelmét, jó tanácsait, buzdítását, valamint a tulajdonában lévő, kincset érő német források rendelkezésemre bocsátását. Köszönöm *Darányi Mónikának* és *Domján Katalinnak*, hogy TDK-dolgozatuk megírása során velük együtt mélyedhettem el az I. világháború utáni Németország gazdaságának megismerésébe, valamint *Mészáros Tamásnak*, hogy e munkám írása idején *A kartellek természete*, avagy a versenyszabályozás dilemmái címmel írt nálam szakdolgozatot. Köszönöm *Bajmócy Zoltánnak*, *Botos Katalinnak*, *Kovács Árpádnak*, *Körösi Istvánnak*, *Mozsár Ferencnek*, *Trócsányi Lászlónak* és *Voszka Évának* értékes és építő jellegű megjegyzéseiket. Köszönetet mondok továbbá *minden kollégámnak és barátomnak*, akik beszélgetésekkel, bátorítással, hittel mellettem voltak e hosszú utamon.

Az intézmények közül első helyen a *Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárát* illeti köszönet a forrásmunkák szinte végtelen táráért, továbbá a *Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központját*, hogy éveken keresztül ellátta könyvtárunkat témám szempontjából kiemelkedően értékes szakirodalommal. És köszönöm a *Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának*, hogy mind ez idő alatt színvonalas munkahelyet biztosított a számomra.

1 A kutatás alapvető célja és módszertana

Dolgozatunk megírásával több célt kívánunk szolgálni. Mindenekelőtt – ahogy ezt a cím is sugallja – az Európai Közösség kartellszabályozásának német gyökereit szeretnénk feltárni. Azért tartottuk fontosnak e célt kitűzni magunk elé, mert *kutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy a hazai és nemzetközi szakirodalom tényként kezeli, és rendszerint egy-két mondattal utal csak rá, hogy a közösségi kartellszabályozásra a német gondolatok és szabályozás nagy hatással voltak, de ennek a megállapításnak a szakmai alátámasztása rendszerint elmarad.* Mi most arra teszünk kísérletet, hogy ezt a megállapítást részletesen „kibontsuk”.

Vannak azonban dolgozatunkkal további céljaink is. Tapasztalatunk szerint a magyar közgazdasági szakirodalomban az angolszász dominancia folyamatosan tetten érhető. Ezt – bár kétségtelen, hogy az amerikaiak sok szempontból maradandó értékeket teremtettek és teremtenek a közgazdaságtudományban – némileg sajnálatosnak tartjuk, több okból: Magyarország európai ország, (gazdaság)történetében sok és erős szál fűzi a német gazdasághoz. Ráadásul Németországban – az amerikaival párhuzamosan – hatalmas fejlődés ment végbe a közgazdasági gondolkodásban, arról nem is beszélve, hogy az Európai Gazdasági Közösség megalakulásakor a „német kérdés” az integráció elsődleges mozgatórugója volt. Célunk tehát *a hazai szakmai tudás bővítése a német irányú ismeretekkel.*

További tapasztalatunk az, hogy a magyar közgazdasági gondolkodás és oktatás látókörében a versenyszabályozás csak valahol a peremen foglal helyet, noha *a piacnak a verseny immanens eleme, és a legtöbb piacgazdaságban létezik versenyszabályozás, a maga kifinomult cél- és eszközrendszerével.* Bízunk abban, hogy munkánkkal ezt a hazai szakmai tudást is gyarapíthatjuk.

A fenti hiányosságok talán abból fakadnak, hogy a versenyszabályozás a jog és a közgazdaságtan határterülete, amit a többség inkább a jogtudományok közé sorol, már csak azért is, mert a versenyjog a jogtudomány egyik önálló ága. Márpedig – véleményünk szerint – ez a téma a két tudományág legfontosabb metszete. Noha a jog – különösen a közgazdászok szemében – csak egy eszköz az adott gazdasági-gazdaságpolitikai rendszerben megfogalmazódó célok elérésére, *a versenyszabályozási rendszerek mögött húzóódo jogi-jogpolitikai megfontolások különbözőségei nagy hatással vannak az adott jog által szabályozott piac szerkezetére és működési mechanizmusaira is.*

Ebből az következik, hogy dolgozatunkban a jogtudományhoz tartozó tudományos forrásokat is segítségül hívunk, *módszertanként pedig sokkal inkább alkalmazzuk a gondolati levezetéseket, mint a matematizálást.* Ez a megközelítés ráadásul messzemenően illeszkedik a freiburgi iskola gondolkodásmódjához is, és mivel ezt a közgazdasági irányzatot részletesen tanulmányozzuk, továbbá

megállapításaink egy részét rájuk vonatkozóan, illetve az ő munkásságukra alapozva tesszük, úgy gondoljuk, hogy a választott módszertan alkalmassá tesz bennünket céljaink elérésére.

2 Néhány kiindulópont

Munkánk során néhány alapvető vezérfonal mentén haladtunk. Ezek egyike az, hogy *a versenyszabályozás nem függetleníthető attól a társadalmi-gazdasági környezettől, amelyre vonatkozik* (ezt hangsúlyozza például Vörös 1996). Mindazonáltal a gazdaság és a piac állandóan változik – amit az európai gazdasággal kapcsolatban egy korai I/O¹ mű szemléletesen bemutat (Jacquemin – de Jong 1981). Ehhez *a dinamikus környezethez a versenyszabályozásnak is igazodnia kell* (Motta 2007). Következésképpen a versenyszabályozás mindig annak a korszaknak a „leképeződése”, amelyre vonatkozik. Ennek alátámasztására dolgozatunkban szükségesnek tartottunk gazdaságtörténeti kitérőket is tenni.

Ezen felül Walter Eucken, a freiburgi iskola legjelesebb képviselője már az 1930-as években megállapította, hogy *a gazdasági összefüggések piaci formánként változnak, amelyek azonban szintén állandó változás alatt állnak*. Ezen meglátással mi is messzemenően egyetértünk. *A piacsabályozás Eucken szerint ezért soha nem lehet „kész”*. Mátyás Antal elmélet-történeti alapkönyvében kiemeli ezt az euckeni megállapítást (Mátyás 2003).

Végül, de nem utolsó sorban mindvégig szem előtt tartottuk, hogy *a versenyszabályozásnak – az 1890-es Sherman Act óta – mindvégig elsődleges célja a verseny védelme, minden versenyszabályozási rendszerben, ám ezen elsődleges célján kívül más célok teljesüléséhez is hozzájárul(hat), explicite vagy implicite* (Török 1997). Dolgozatunkban bemutatjuk, hogy a német és az európai versenypolitika a kezdetek óta nem volt tiszta versenypolitika, hanem ipar-, gazdaság-, sőt: az EGK tekintetében integrációs politikai célokat is szolgált, nem is burkoltan. Pierre Buigues, Alexis Jacquemin és André Sapir ragadják meg jól ennek a dilemmának a lényegét: mivel az EU-nak minden politikája ugyanarra a gazdaságra vonatkozik, a hangsúly a politikák összehangolásán van. Ennek hiánya hatékonyságvesztést eredményez, megkérdőjelezi a hitelességet, és bizonytalan környezetet teremt mind a privát, mind a közszereplők számára. *Az optimum tehát egy politikai mix eredményeként jön létre* (Buigues – Jacquemin – Sapir 1995). A versenyszabályozást ebben a szélesebb gazdaságpolitikai kontextusban vizsgáljuk.

¹ I/O: Industrial Organization, piaci szerkezetek elmélete.

3 Az értekezés felépítése, főbb megállapításai

Dolgozatunkat a versenykorlátozó magatartások természetének elemzésével kezdjük. Ezen fejezetben az I/O módszertanát alkalmazzuk. Témánk szempontjából ezen amerikai dominanciájú tudományág legfontosabb megállapításai a következők:

- *A kartelltagok fogolydilemma-helyzetben vannak.* Ez instabillá teszi a kartellt – ami azonban nem jelenti azt, hogy soha nem is fordul elő. Az elmélet két dolgot mond számunkra: összejátszás előfordul, de nem valószínű, hogy örökké tart. Továbbá, mivel az antitröszt költséges, akkor kell érvényesíteni, amikor az összejátszás számottevő alkalommal és ideig fennáll (Hylton 2003).
- *Az oligopolista összejátszás egyre kifinomultabb formákban valósul meg* (Pepall – Richards – Norman 2008). Erre a jelenségre George Stigler már 1964-ben felhívta a figyelmet (Stigler 1968²). Stigler egyébként meglehetősen kritikusan közelített a piaci kudarcok állami beavatkozással való kezeléséhez: véleménye szerint ez újabb kudarcok forrása (Stigler 1975). Ő inkább az információs elégtelenségek kiküszöbölését célozza meg.
- *A belépési korlátok jelentősen meghatározzák a kartell fennmaradásának valószínűségét* (Tirole 1988, Motta 2007). Kartellizált piacot a magas ár vonzóvá tesz új belépők számára. Minél könnyebben tudják a bent lévő vállalatok távol tartani az új belépőt, annál stabilabb a kartell.
- *A játékelmélet egyre több mindent képes megmagyarázni a kartellek viselkedéséről, de korlátai is vannak:* Az I/O tudománya már évtizedekkel ezelőtt feltárta, hogy *a fogolydilemmán alapuló érvelés nem magyaráz mindent* – még a játékelmélet keretei között sem. *Reinhard Selten* volt az a közgazdász, aki – John F. Nash gondolatmenetét továbbfejlesztve – megtalálta a választ erre a kérdésre³ (Shepsle 1999, Laitin 1999): *a Cournot-féle statikus modell helyett dinamikus modellel kell dolgozni, ahol játékok ismétlődnek (repeated game)*. Ez a körülmény lehetőséget ad arra, hogy a kartelltagok a „jó” magaviseletet megjutalmazzák, ugyanakkor a „rossz” viselkedést büntessék. *Selten ráirányította a figyelmet, hogy ismételt játékban a kartellen belüli kooperatív viselkedés lényegesen jövedelmezőbbé válik* (Selten 1999). Tétele a következő: ha egy egyedi egyensúllyal rendelkező játékot véges sok alkalommal játszanak le, a megoldás az egyensúly lejátszása minden alkalommal. Az ismételt játék Nash-egyensúlya az egyedi Nash-egyensúly végesen ismételt lejátszása lesz (Tasnádi 2005).

² Az 1964-es cikk egy 1968-as gyűjteményben megjelent.

³ És ezáltal kvázi hozzásegítette Nash-t a közgazdasági Nobel-díjhoz, amelyet – John Harsányival együtt – 1994-ben kaptak meg.

Hogyan kerülhető ki Selten tételének logikája? Erre a kérdésre a megoldás lehet (Zamir 1992, Forges 1992): a cégek nem tudják, hogy mikor van vége a játéknak; egynél több Nash-egyensúly van; ún. „hihető fenyegetések” léteznek a piacon – ez legalábbis egy ideig stabil kartellt tarthat fenn. Mi a helyzet akkor, ha a játék végtelen időhorizonton ismétlődik? Az így felépített modell végkövetkeztetése, hogy *végteleszer (határozatlan ideig) ismételt interakciók keretei között a cégek közötti összejátszásnak valódi lehetősége van.* A versenyhatóságoknak tehát jó okuk van aggódni a hosszú ideig stabilan fennmaradó kartellek miatt.

Anélkül, hogy a játékelmélet zseniális, szintiszta logikáját kritizálnánk, meg kell jegyeznünk, hogy ha a valós piaci helyzeteket a játékelmélet eszköztárával kívánjuk elemezni és értékelni, akkor erősen korlátozzuk a saját mozgásterünket. Minél több tényezőt kívánunk ugyanis figyelembe venni, ami egy adott szereplő viselkedését az adott helyzetben meghatározhatja, a felírandó egyenlet annál bonyolultabbá válik. Óvakodva vesszük tehát a kétségtelenül sok mindent magyarázni képes játékelméleti bizonyításokra való túlzott támaszkodást, és nem kapcsolnánk ki az intuíciót a kartell-helyzetek értékelésekor.

A dolgozat következő fejezete *a piaci versenyt és annak szabályozását* mutatja be, *német szemléletben.* Ezen fejezet két nagy része főként a két meghatározó freiburgi tudós, Robert Liefmann és Walter Eucken tanait ismerteti. *Liefmann* teljesen sajátos gondolatvilágának – meggyőződésünk, hogy megállapításait méltán nevezhetjük gondolatok egy teljesen önálló világának – és *meglátásainak főbb elemei a következők* (Liefmann 1930):

- *Az angolszász szabadversenyos kapitalizmus „kegyetlen versenye” és „extrém individualizmusa” káros.* A szabadversenyos kapitalizmus azért „kegyetlen”, mert ebben a versenyben „mindenki mindenki ellen” küzd. Az általa vizsgált, háború⁴ utáni német termelési struktúrában ráadásul a „lehető legalacsonyabb áron” való értékesítés sokszor hatalmas tőkeveszteségeket jelent, ezért nem kívánatos. Az „extrém individualizmus” értelmében minden együttműködés „versenykorlátozó”, beleértve minden szerződést is.
- *Németországban az iparági együttműködéseknek évszázados hagyományai vannak (céhek).* Ennek lényege, hogy azok között, akik „hasonló mesterséget űznek”, van együttműködés, és a versengés nem az egyén, illetve az egyedi vállalatok szintjén történik, hanem iparágak között, ipar és kereskedők között, valamint ipar és beszállítók között.

⁴ Az 1924-es kiadásból következik, hogy itt az I. világháborúról van szó.

- *A kartellekben „egészséges rivalizálás” van, ami sok előnnyel jár.* Liefmann összegzi a kartellek előnyeit, melyek legnagyobbbrészt stabilizációs jellegűek, ezért a háború utáni Németország számára kulcsfontosságúak. *Ilyen előnyökként említi a csökkenő tőkeközázatot, a stabilabb foglalkoztatást, a dekonjunktúrának és a pénz leértékelődésének sikeresebb kezelését, vagy a kisebb áringadozásokat.* Liefmann értelmezésében reális hátrányökként a befagyasztott piaci szerkezetek, a technikai fejlődés akadályozása és a bürokrácia túlbúrjánzása jelennek meg. *További előny, hogy az „egészséges rivalizálás” megakadályozza a tőkekonzentrációt – amire az USÁ-ban még az abszolút tiltást bevezető Sherman Act sem volt képes.*

Liefmann kartellekre vonatkozó megállapításait a következőképpen foglalhatjuk össze: *A kartellek azért „jók”, mert a munkások nem akarnak forradalmat, mert az ellátás folyamatosága biztosított, és mert így nem jönnek létre konszernek és trösztök, amelyek nemzetgazdasági hátrányai sokkal nagyobbak, mint a kartellekéi.*

A freiburgi iskola, bár ugyanabban a városban bontakozott ki, ahol Robert Liefmann dolgozott, meglehetősen eltérő nézeteket vallott. *A két irányzat között annyi a kapcsolódási pont, hogy elítélték mind az angolszász kapitalizmust, mind a központosított gazdasági rendszereket, illetve hogy nem bíztak az állam piacszervező képességében.* A freiburgi iskola kezdetei 1933-ra tehetők. Ebben az időben Walter Eucken, Franz Böhm és Hans Grossmann-Doerth egyidejűleg foglalkoztak a kérdéssel: *milyen hatalma van az egyénnek egy szabad társadalomban?* (Blümle – Goldschmidt 1993) A három tudós hamar elkezdett együtt dolgozni. A freiburgi iskola konzisztens elméleti rendszerének főbb elemei a következők:

- *Ordnung:* Az Ordnung a német nyelvben két dolgot jelent: pozitivistá értelemben a gazdasági koordináció formáját, normativista értelemben a sokféleségnek egy egészé váló összerakását. *A rend tehát egyfajta (gazdasági) alkotmány, a játék szabályainak rendszere. Nincs köze a „parancs” konnotációhoz, inkább a latin ordo szóhoz köthető, amellyel a latin nyelvben a természet rendjét írták le.* Szükség van egy rendre, amely nem pusztán gazdaságilag hatékony, hanem amely egyúttal felelős életet, emberi szabadságot tesz lehetővé.
- *Ordnungstheorie és Ordnungspolitik:* A freiburgi iskolának egyértelműen elválaszthatóak a pozitív és normatív jellegű eszmeftuttatásai. Az elhatárolás egyértelműsítése végett külön elnevezéssel is illették a két területet: *az Ordnungstheorie fekteti le az elméleti alapokat, és adja meg a kereteket a praktikus gazdaságpolitikai ajánlásokat megfogalmazó Ordnungspolitik számára.* Álláspontjuk szerint egy hatékony nemzetgazdaságnak két kritériumnak kell megfelelnie: elméleten kell alapulnia, amelynek a gyakorlatban is működőképesnek kell bizonyulnia (Gerken – Renner 2000). Különösen Eucken számára volt fontos az elmélet gyakorlati alkalmazhatósága – és alkalmazása (Schlecht 1989).

- *Wettbewerbsordnung* (versenyrend): gazdasági hatékonyság egy társadalmi-etikai szövetbe rendezve, ami az erejét adja a rendnek. A *Wettbewerbsordnung* *biztosítja egy időben a hatékonyságot és az egyéni szabadságot*. A gazdasági szabadság korlátozását a verseny nem engedi, az állami hatalom korlátozó erejét pedig az állam saját, *önkorlátozó versenypolitikája* adja, amely a verseny fenntartására irányul. A *Wettbewerbsordnung* orientációja világos: lényege, hogy a versenyt a fogyasztók szolgálatába állítsa, megakadályozzon minden olyan magatartást, amely a fogyasztókat károsítja, döntéshozatalukat korlátozza.
- *Leistungswettbewerb* (teljesítményverseny): Franz Böhm nagyobb szerepet szánt a versenynek, mint Eucken. Véleménye szerint *a verseny a profitalapú gazdaság morális gerince*. Ebből kiindulva semmilyen más versengés nem megengedett, csak a *Leistungswettbewerb*, vagyis *amikor valaki úgy jut előnyös helyzetbe, hogy jobbat nyújt a fogyasztóknak* (Böhm 1980). Eucken úgy írta le a *Leistungswettbewerb*-et elősegítő gazdaságpolitikát, mint a kertész, aki maga nem alkot, csak előteremti a feltételeket ahhoz, hogy a természetes növekedés a lehető legjobb módon érvényesüljön. Böhm a hasonlatot továbbvitte: egy magas szinten művelt parknak folyamatos kertészkedésre van szüksége... *Ezzel a freiburgi iskola megadta az aktív versenypolitika legitimitását*.
- *Vollständige Konkurrenz* (teljes verseny)⁵, „*Entmachtungsinstrument*”: A verseny mindaddig nem teljes, amíg fokozható. Böhm így fogalmaz: a verseny a legnagyobb és legzseniálisabb „*Entmachtungsinstrument*” (hatalommegfosztó-eszköz) (Böhm 1980). Ő volt az, aki rendszeresen felhívta a figyelmet: egyedül a verseny az, amely igazán hatékonyan képes korlátozni a hatalmat (Herrman – Pillath 1991).
- *Kritikák: A laissez-faire politikájának euckeni kritikája* abból indul ki, hogy már maga a kifejezés is félreértésre ad okot. Ez ugyanis nem azt jelenti, hogy a politika nem szól bele a gazdaságba. Szerinte a politika legnagyobb kudarca, hogy a szereplők valójában kényelmetlennek találják a versenyt, és megpróbálják kiiktatni: kartelleket alakítanak, fuzionálnak, és a versenytársak visszaszorítása révén monopolpozíciókra törekcszenek. *Márpedig ha a versenyt magára hagyjuk, annak a vége pont az ilyen monopolhelyzetek kialakulása lesz*. Ennek két negatív következménye van: a monopólium a piacgazdaság működőképességét aknázza alá, valamint egyes személyek hatalmának növekedése révén mások szabadságát korlátozza.

⁵ A teljes verseny fogalma kissé szerencsétlen választás, mivel a neoklasszikusok tökéletes versenyére emlékeztet, különösen a német nyelvben (*vollständige/vollkommene Konkurrenz*), noha ez utóbbi Eucken szerint működésképtelen modellfeltevéseken alapul, míg ő a valóságos, működőképes piacokról beszél.

Másrészt Eucken kritizálja a kísérletek politikáját is. Ennek két kategóriáját különbözteti meg: egyik az ún. középutak politikája, amely elmosza a gazdaság és az állam közötti határokat, a másik a szocialista és a nemzetiszocialista kísérlet a gazdasági folyamatok központi irányítására (Gerken – Renner 2000). A középutak politikája, ami a weimari köztársaságot is jellemezte, két problémát vet fel: egyrészt hogy az állam saját hatalma révén a gazdasági hatalmat gazdasági erőcsoportok kezére játssza, másrészt hogy mindez az államot végül meggyengíti: az államnak látszólag van hatalma, de gyakorlatilag maga is függőségben van. A végeredmény az, hogy az egyén elveszíti saját szabadságát: mind az állami, mind a privát hatalom megfosztja őt ettől. Az állami intervenció és szubvenciók fokozzák az egyén függőségét. Eucken ezen levezetésében nyílt Keynes-kritikát fogalmaz meg, ami az 1930-as években radikálisnak tekinthető.

Euckennek a központi irányítású rendszerekről (így a náci Németországról) alkotott véleménye 1942-ben kerül nyilvánosságra, amikor is megjelentet egy könyvet, *Wettbewerb als Grundprinzip der Wirtschaftsverfassung*⁶ címmel. Ebben kifejti, hogy a gazdaság irányítása nem lehet egy kézben, hiszen a gazdaság sokszereplős. Ráadásul a hatalmi probléma nem oldódik meg, ugyanúgy függőség van, ami ugyanúgy létbizonytalanságot eredményez (Ptak 2004).

Eucken Bismarckot a német történelem egyik legnagyobb szélhámosának tartotta. A szociálpolitikai problémákról, amelyek az iparosodás óta egyre erőteljesebbek, azt tartotta, hogy azokat szélesebb keretben kell vizsgálni, mint amilyenben jelentkeznek. A bevetett eszközök kontraproduktívak: támogatják az állampolgárt, de megfosztják szabadságától (ezzel a felelősség vállalásától is), „állami rabszolgaságot” hoznak létre. A szabadság korlátozása (az egyéni felelősség feloldása) pedig az ember lényegének tönkre tétele. Tudomásul kell venni, hogy társadalmi nehézségek mindig voltak, és mindig lesznek. Az állam feladata az, hogy minden állampolgárnak lehetőséget adjon arra, hogy gondoskodjon magáról.⁷ A kezdeményezés azonban az egyén kezében van – csak így lehet hatékony a társadalmi rend.

- A fentiekből is már látható: Eucken és a freiburgi iskola az egyénre helyezi a hangsúlyt. Meggyőződésük, hogy olyan alaprendet kell kialakítani, amely biztosítja az egyén számára a szabadságot. Az összefüggés fordítva is igaz: ha az egyén (gazdasági) döntéseiben szabadságot élvez, azzal a felelősségvállalás is együtt jár. Ám ha az egyén válláról levesszük a felelősséget, azzal megfosztjuk cselekvési-döntési szabadságától. Ilyen környezetben a teljesítményverseny

⁶ A verseny mint a gazdasági alkotmány alapelve

⁷ Lásd a szociális piacgazdaság „Hilfe zur Selbsthilfe” mottóját.

nem tud kibontakozni, és a társadalom végső soron hatékonyságvesztést szenved el, annak minden negatív következményével együtt.

- *Noha a verseny korlátozásának veszélyét a freiburgiak elsősorban a privat hatalomban látták, úgy gondolták, hogy az állam is ilyen veszélyt jelent. Az állam ugyanis monopóliumot tud teremteni politikái révén: iparjogvédelem, kereskedelempolitika, adópolitika stb. Az állam először megteremti ezeket, majd függővé válik tőlük. Mivel a hatékony verseny kritériuma számukra a privilégium-mentesség volt, elutasították a lehetőségét annak, hogy épp az állam osszon privilégiumokat. Összességében megállapíthatjuk, hogy a freiburgiak szerint *egyrészt szükség van egy erős államra, amely nem adja meg magát az érdekcsoportoknak, azoktól független marad. Másrészt az állam legyen „gyenge”: ne szóljon bele a gazdálkodás folyamataiba, a Wettbewerbsordnung álljon a politikai rendszer felett.**

A dolgozat ezt követően *a versenykorlátozó magatartások szabályozásának fejlődését* elemzi.

Ezen fejezet legfőbb mondanivalója témánk szempontjából a következőkben foglalható össze:

- *Az állami szabályozás szabályozás-gazdaságtani megközelítése:* Az állammal szemben támasztott új igény, *a verseny intézményének védelme elsősorban jogi szabályozás révén teljesíthető.* Azt pedig, hogy az állam ezt a feladatát hogyan látja el, egyrészt a szabályozás minősége, másrészt a jog érvényesülésének és érvényesítésének (ha kell, kikényszerítésének) intézményesített garanciái határozzák meg. Posner hangsúlyozza, hogy az antitröszt törvények érvényesítésénél is a Coase-tételt kell alkalmazni (Posner 2001). Azaz meg kell nézni, hogy az adott jog érvényesítésének milyen tranzakciós költségei vannak a várható nyereségekhez képest, tulajdonképpen *magát a jogalkotást is gazdaságossági vizsgálatnak kell alávetni, ami felveti a versenyjog hatékonyságának a kérdését* (Don – Kemp – van Sinderen 2008). A szabályozás-gazdaságtan elmélete szerint tehát *a „jogászkodást” ugyanúgy optimalizálni kell, mint minden más gazdasági tevékenységet* (McNutt 2005).
- *Jogpolitikai alapok:* A kartellek magánérdekeket szolgáló, és közérdeket sértő magatartásának felismerését követően *az új jogpolitikai premissza az lett, hogy az állam a piaci versenybe beavatkozik* (Boytha et al. 2001). Az új megközelítés már abból indul ki, hogy a versenytársak a szerződéskötés teljes, korlátlan szabadságával vissza is élhetnek. Ha reálisnak tartjuk a visszaélés kockázatát, abból az következik, hogy *a gazdasági verseny többé nem a versenytársak belügye.* Ez alapján felmerül, hogy a jognak a közérdeket, a nemzetgazdasági érdeket kell elsődlegesen szem előtt tartania, ez a szempont a szerződéskötés szabadsága fölé kerül. A cél tehát az, hogy *a szerződési szabadságot ne lehessen a szerződési szabadság korlátozására fordítani* (Callies – Mertens 2009).

- *Versenypolitikai alapok*: A versenyszabályozás módszertanának két alapvető megközelítése az angol kifejezéssel *rule-of-reason* (érvelő-okfejtő), és az angol szakirodalomban is a latin kifejezéssel illetett *per se* (önmagában létező, általánosan érvényes) szabályozás. A *rule-of-reason legnagyobb hátránya, hogy szükségszerűen magas költséggel érvényesíthető* (minden egyes ügyet külön kell vizsgálni). A *per se megközelítés nehézsége abban rejlik, hogy az általános érvényű szabály megfogalmazásakor pontosan definiálni kell, hogy mit tilt, e nélkül nem alkalmazható* (Hylton 2003). Másrészt a túl egyszerű szabály hibákat hordozhat magában. Alapvetően a *piaci szerkezetek, a piaci magatartások és a vállalati szervezetek állandó változása fosztja meg az általános szabályt annak általános érvényességétől*. Az utóbbi időben a két módszert kombináltan valósítják meg, ám az is tény, hogy a versenyhatóságok továbbra is a kettő közötti határ megtalálásával küzdenek (Gellhorn – Kovacic – Calkins 2004). Európában a *per se* szabályozás kezdetektől fogva eleve magában foglal *rule-of-reason* típusú elemeket (Kirchner 2007).
- A versenyszabályozás tartalmát *egyéb gazdaságpolitikai megfontolások* is befolyásolják. Schumpeter például azon a véleményen volt, hogy a vállalkozó kreativitását és képzelőerejét jobban ki tudja bontakoztatni, ha ehhez megfelelően nyugodt körülmények biztosítottak, mintha a verseny kihívásainak való örökös és kényszeres megfelelés köti le az energiáit (Schumpeter 1980).

Anélkül, hogy belemélyednénk, kizárólag a versenyszabályozás szemszögéből *szenteljünk néhány gondolatot a kisvállalkozás-támogatásnak*. Evidens érveket tudunk felhozni, hogy a kisvállalatokat védeni kell a nagyok kiszorító erejével szemben, különösen mivel az előbbieket hozzájárulnak a foglalkoztatáshoz, az innovációhoz, és egyéb pozitív extern hatásokat generálnak (Kállay – Imreh 2004). A kvv-támogatás mögött húzódó racionális érv az, hogy visszafizetjük nekik a pozitív externáliákat, amiket ők teremtenek. Azonban logikusan merül fel a kérdés: *hol van ennek a támogatásnak a határa?* A kérdésre nem adható egyszerű válasz, és a versenyszabályozási rendszerek is küzdenek ezen határvonal megtalálásával, mind a mai napig. További szempontokként a *(nemzet)gazdasági, kereskedelmi, sőt: hatalmi érdekeket* említhetjük (Nagy 2008). Az Európai Közösség versenyszabályozásában mindezek mellé még belép az *integrációs cél* is (Remetei-Filep 2005).

A fejezet végén *ismertetjük a kartellszabályozás fejlődését*. Bemutatjuk a Sherman Act-et, és a német kartelltörvényeket a kezdetektől (1923) a szociális piacgazdaság versenytörvényéig (1957). Ez a fejlődési út jól tükrözi azt a megállapítást, amit fentebb már megfogalmaztunk: a versenyszabályozás az adott gazdaságtörténeti korszak „leképeződése”.

Az ezt követő fejezet részletesen ismerteti a Római Szerződés kartellekre vonatkozó cikkét. Ebben a fejezetben rámutatunk, hogy *az (1) cikk általános tiltást fogalmaz meg, tartalmaz egy exemplifikatív felsorolást, és meghatározza az alkalmazhatóság feltételeit is. A (3) cikk vezeti be a mentesülés intézményét.* Az általános kartelltilalom alóli mentességet négy konjunktív feltételhez köti. A versenyszabályozás története egyedi mentesítésekkel kezdődött, azonban az ügyek nagy száma szükségszerűen életre hívta a *csoporthenteség* intézményét, már az 1960-as években.

Dolgozatunk végén áttekintjük, hogy a közösségi versenyszabályozás 1957-ben elindított rendszeréhez képest milyen főbb változások következtek be. Első megállapításunk az, hogy *az amerikai hatás egyre jobban érvényesül* (Basedow 2007, Wigger – Nölke 2007). Ennek egyik legfőbb megnyilvánulása az *engedékenységi politika* 1996-os bevezetése. Az utóbbi időben a versenyszabályozás keretrendszerét a *dereguláció-privatizáció-rereguláció* hármas követelményrendszere határozza meg, illetve egyre inkább *a szellemi tulajdonjogok védelme, innovációpolitika és versenyszabályozás összefüggései* kerülnek előtérbe (Lévêque – Shelanski 2005). A korai elképzelésektől való elmozdulásként értelmezhetjük azt is, hogy a Bizottság a piacsabályozás leghatékonyabb eszközeként egyre inkább *a piaci szereplők önszabályozását* tartja (Ullrich 2006). Az 1/2003. tanácsi rendelet *decentralizálja a végrehajtást*, a ‘more economic approach’ pedig *a gazdasági szempontok előtérbe kerülésének* kifejeződése (Budzinski 2007).

Ugyanakkor *a 2001-es bizottsági közlemény a horizontális megállapodásokról megerősíti a mentességek jogosságát, indokoltságát* (EB 2001). Ráadásul az új, 2010-2014-es Barroso-II. Bizottság célja egy *intelligensebb, zöldebb szociális piacgazdaság* kiépítése az EU-ban. Értelmezhetjük-e ezt egyfajta visszatérés a német gyökerekhez? A kérdésre az elkövetkező évek fognak választ adni.

4 Az értekezés eredményei, tézisek

1. Tézis: A Római Szerződés 101. cikkének (1) bekezdése a freiburgi iskola, míg (3) bekezdése a liefmanni hagyomány megjelenése a szabályozásban.

Az 1890-as Sherman Act abszolút tiltást vezetett be a versenykorlátozó magatartásokra. Erről az 1910-es években derült ki, hogy nem működik tökéletesen, ezért a bírói gyakorlatban⁸ be kellett vezetni

⁸ Az USA-ban a bíróságok töltik be a versenyhatóság szerepét.

a rule-of-reason megközelítést. A *freiburgi iskola* eltérő módon közelítette meg a versenykorlátozó magatartások szabályozásának szükségességét. Ők *a verseny biztosításából indultak ki, s a legnagyobb veszélyt a (privát és állami) hatalomban/erőfölényben látták*. A versenykorlátozó magatartásokra tehát nem abszolút, per se típusú tiltást javasoltak, hanem – *a magatartások célja, de még inkább hatása elemzésével* – azt javasolták, hogy *a szabályozás a verseny biztosítására, és a hatalom/erőfölény korlátozására, kialakulásának megakadályozására irányuljon*. A freiburgiak további nagyon fontos megállapítása, hogy *a (verseny)szabályozásnak azt is biztosítania kell, hogy ne lehessen a szabályozást egyéni érdekek szolgálatára felhasználni*. Az amerikai szabályozás ilyen érveket nem fontol meg, legfeljebb a rule-of-reason típusú esetjogban, bizonyos esetek tekintetében.

Véleményünk szerint a Római Szerződés 101. cikkének⁹ (1) bekezdése sokkal inkább a freiburgi iskola szellemében, semmint az amerikai gondolkodásmód szerint fogalmazódott meg. Állítjuk ezt azzal szemben is, hogy sokak szerint az Európai Közösség általános kartelltilalma ugyanolyan, mint a Sherman Act abszolút tiltása. Mindazonáltal azt is el kell ismernünk, hogy az amerikaiak által kezdeményezett 1947-es német „kartellmentesítő törvények” – amelyekkel a kartellizált ipar és a náci hatalom összefonódását kívánták egyszer s mindenkorra felszámolni – jó alapot szolgáltattak az 1940-es és 1950-es évek Nyugat-Németországában a freiburgi tanok terjesztéséhez. Ez abból fakad, hogy a két megközelítés egy alapvetően mindenképpen harmonizál – még ha másként is képzeltek ennek megvalósítását a szabályozás szintjén –, mégpedig abban, hogy *a verseny a legalkalmasabb eszköz a hatalom korlátozására*.

Állításunk második felét, miszerint a Római Szerződésnek a kartellek mentesítésére vonatkozó 101. cikk (3) bekezdése a *liefmanni* hagyomány megjelenése a szabályozásban, a következőkkel indokoljuk. Először is: *Liefmann volt az, aki hangsúlyozta, hogy a gazdasági hatékonyságot máshogy is el lehet érni, mint piaci versennyel, illetve eleve más céljai is vannak a gazdasági jogi szabályozásnak, mint a verseny biztosítása*¹⁰. Ez utóbbi megállapításra szokás a versenykorlátozó magatartások szabályozásával kapcsolatos legfontosabb „európai gondolat”-ként tekinteni, amely – Hans von der Groeben¹¹ személye révén – a Spaak-jelentésbe, majd a Római Szerződésbe is bekerült, és a 2001-es bizottsági állásfoglalással újfent megerősített (EB 2001). A fenti első *liefmanni* megállapításhoz

⁹ Az 1957-ben aláírt szerződésben a vonatkozó cikk a 85. számot viselte. Ezt az Egységes Európai Okmány után 81-esre változtatták, majd a 2009. december 1-jén hatályba lépett Lisszaboni Szerződéssel – melynek neve Az Európai Unió működéséről szóló szerződés – a 101. számot kapta meg.

¹⁰ Különösen igaz volt ez az 1920-as évek Németországában, amikor *Liefmann* nézeteit kifejtette.

¹¹ Hans von der Groeben német diplomata Alfred Müller-Armack mellett vezette a német delegációt a Római Szerződések tárgyalásain, majd – Konrad Adenauer felkérésére – az első Európai Bizottság versenyügyi biztosa lett.

elegendő visszagondolnunk arra, mit állított ő a *hagyományos iparági együttműködésekről és az ezeken belüli „egészséges rivalizálás”-ról*, a „kegyetlen verseny” és az „extrém individualizmus” koncepcióival szemben.

*Liefmann*t abból a szempontból is ki kell emelnünk, hogy ő volt az, aki az *1920-as években már rámutatott: a Sherman Act nem érte el a célját*, mivel nem volt képes megállítani nagy gazdasági hatalommal bírót, és azzal vissza is élő trösztök létrejöttét, *tehát az abszolút tilalom nem reális versenyszabályozási forma*.

2. Tézis: A közgazdasági elméletben, és különösen a piac, a verseny és az állam szerepének értelmezésében a németek számos tekintetben (időben) megelőzték az amerikaiakat.

A vizsgált német tudósok közül először *Liefmann* megállapításait vetjük össze az amerikai közgazdaságtan eredményeivel. Elsőként a Sherman Act-re vonatkozó kritikáit említhetjük, amelyeket az 1. tézis kapcsán ismertettük. Ezen kívül *Liefmann bizonyos értelemben megsejtette a belépési korlátok jelentőségét a piaci szerkezetek alakulásában*, noha a belépési korlátok elméletének ennek első megfogalmazásai az 1950-es és 1960-as évekre tehetőek (Török 2003). Azzal, hogy „szabadversenyos kapitalizmusban végső soron mindenki a saját termékének monopolistája”, *Liefmann* tulajdonképpen *Robinson és Chamberlin (1933) előtt néhány évvel (Kopányi 1993) megfogalmazta a monopolisztikus verseny modelljét*, még ha nem is nevezte így.

Liefmann egy másik alapvető koncepcióját illetően azt mondhatjuk: *Roger R. Noll* még 2006-ban is azt írta egy I/O módszertanú tanulmányában, hogy a „*romboló verseny*” a főbb piaci kudarcok egyike, de ennek tényét szerinte a közgazdaságtani kutatások szinte egyöntetűen visszautasítják (Noll 2006). Ezzel szemben *Liefmann* az angolszász szabadversenyos kapitalizmust munkásságában konzekvensen „kegyetlen verseny”-nek hívta. Végül, de nem utolsó sorban *Liefmann* kapcsán meg kell említenünk, hogy igen korán, és meglehetősen pontosan felvázolta azokat a folyamatokat, amelyek – más országoktól eltérően – az általa „*munkaértékesítő kartell*”-nek nevezett német iparági szakszervezetek megerősödéséhez vezettek.¹²

Térjünk át a freiburgi iskola tanainak elemzéséhez! *Walter Eucken* először is az amerikaiakhoz képest meglehetősen korán feltárja a neoklasszikus elmélet egyik hiányosságát, amikor rámutat: *a versenyben a termék és a versenytársak nem homogének, ahogy azt a neoklasszikus modell feltételezi*.

¹² Ez aztán az elmúlt évtizedekben a német jóléti állam reformjainak végrehajtása előtt álló egyik legfontosabb politikai akadályává vált (Gedeon 2001).

Elméletében a gazdaságra öt tényező hat: a szükségletek, a természet, a munka mint termelési tényező, a technikai tudás, valamint a fogyasztói javak készlete. Ehhez hozzájön a környezet: a nép életformája, az állami vezetés és a társadalmi struktúra, a maga szokásaival és törvényeivel. A jogi-társadalmi szerveződéshez tartozik még a pénzrendszer és a pénzpolitika, valamint a megvalósuló piaci szerkezetek (Marktformen). *Azon megállapítása révén, miszerint a gazdasági összefüggések piaci formánként változnak, Euckenre tulajdonképpen az I/O módszertan előfutáraként is tekinthetünk.*

Ha Eucken munkásságát a modern, amerikai gyökerű közgazdasági irányzatokhoz képest értékeljük, akkor az új intézményi közgazdaságtan és a konstitucionális közgazdaságtan felé kell mozdulnunk. Az új intézményi közgazdaságtan – mint ismeretes – az intézmény fogalmát egy normarendszerként fogja fel, amelynek célja, hogy az egyéni cselekvéseket egy meghatározott irányba terelje (Tsuru 1993). Ha belegondolunk, *az euckeni Ordnung és Ordnungspolitik éppen ezt az elsősorban amerikai megközelítést vetíti előre*, csak éppen évtizedekkel korábban. Azt látjuk tehát, hogy – ha nem is explicite, de összességében – *a freiburgi iskola szellemi műhelyében az intézmények szerepe sokkal hamarabb megjelent, mint az USA-ban az új intézményi közgazdaságtanban.*

Ha a konstitucionális közgazdaságtan elméleti keretei között elemezzük a freiburgi iskola tanait, az első, amit megállapítunk, az, hogy *James Buchanan – Dwight Lee-vel közös cikkében – a freiburgiakhoz teljesen hasonlóan ragadja meg a kartell-problémát.* Szerinte a kartellnek az a lényege, hogy a szerződéskötés szabadsága révén korlátozódik mások szabadsága. Ezt a fajta szabadságot pedig nem szabad védeni (Buchanan – Lee 1991). Elmondhatjuk tehát, hogy *a constitutional political economy (alkotmányos politikai gazdaságtan) gondolatvilágának a freiburgi hagyományok egyfajta megalapozást jelentenek. Amit a freiburgiak hoztátettek a liberalizmus eszméjéhez, az éppen abban áll, amit később Buchanan is megfogalmaz: a szabad piac és a piaci verseny ideája alkotmányos idea, amit alkotmányos keretek között kell definiálni* (Buchanan 1985). Egy alkotmányos keretet pedig akkor lehet elfogadtatni, ha mindenki belátja, hogy ez minden más, alternatív keretnél alkalmasabb az egyéni érvényesülés biztosítására.

A dolgozat ismertetésekor már rámutattunk, milyen fontosnak tartották a freiburgiak, hogy *az állam legyen erős abban az értelemben, hogy ne váljon érdekcsoportok áldozatává.* Az USA-ban csak a közösségi döntések elmélete mondta ki az 1970-es években, hogy a politikusok, pártok, bürokraták, csakúgy, mint a piac szereplői, önérdelmet követnek (Johnson 1991). Ezen elmélet keretei között *Stiglitz elemzi az általa speciális érdekcsoportoknak nevezett olyan hatalmi erőket*, amelyek képesek arra, hogy hatalmuk révén mások szabadságát korlátozzák (Stiglitz 2000) – noha ő ezt így nem fogalmazta meg, de az euckeni gondolatmenet szerint erről van szó. *Stiglitz szerint az állam abban különbözik a többi szereplőtől, hogy döntéseit erőszakkal is kikényszerítheti. Ez a gondolat Euckennél már megjelent!* Mindkét tudós arra a következtetésre jut, hogy *az államhatalmat csak egy érett demokráciában tudja a tudatos társadalom ellenőrzés alatt, illetve korlátok között tartani.*

Eucken gondolatait *Stiglernél is viszontlátjuk*. Először is: *mindketten meglehetősen szkeptikusan vélekedtek az állam piacszabályozó képességéről*. Másrészt: Stigler is kiemelte – sőt, ő matematikai módszerekkel be is bizonyította –, hogy *a nagy vállalati méret és domináns pozíció belépési korlátként funkcionál, és így veszélyezteti a versenyt* (Stigler 1968). Eucken és Stigler megoldásai azonban eltérőek: míg az előbbi az alaprend és a teljesítményverseny biztosításában látja a piaci mechanizmus érvényesülésének és az államhatalom korlátozásának garanciáit, addig az utóbbi az információs elégtelenségek kiküszöbölését célozza meg. Abban viszont egyetértenek, hogy *az állam feladata a piaci önszabályozó mechanizmusok minél hatékonyabb érvényesülésének előmozdítása*.

A freiburgi elméleti – és gyakorlati – modellben az állam: Hüter der Wettbewerbsordnung (a verseny rendjének őre). Ezzel a freiburgiak egy alapvető dilemma elé kerültek: a verseny felügyeletét az államnak kell ellátnia, de a versenykorlátozások egy lényeges része épp az államtól származik. Nem voltak naivak, sőt, ráirányították a figyelmet, hogy *nem szabad elvárni az államtól, hogy magától a közérdek jótékony és mindenható ügynökeként viselkedjen*. Ezzel megsejtték a *járadékvadászat jelenségét és jelentőségét*, amit az I/O módszertan keretei között az USÁ-ban Gordon Tullock 1967-ben definiált (Tullock 1967). A freiburgiak azt is tudták, hogy *a járadékvadászat megoldása végső soron a politikai alkotmányban keresendő*, vagyis az állam kereteit meghatározó jogi rendszert kell megreformálni (Vanberg 2004).

3. Tézis: A mai EU gazdaságpolitikai célrendszerében és felfogásában számos olyan ponton, vagy olyan értelemben is érvényesül a német hatás, ami nem köztudott.

Történelmi ismereteinkből tudjuk, hogy a Weimarer Nationalversammlung (Weimari Nemzetgyűlés) 1919-ben megfogalmazta a szuverén, alkotmányos állam létrehozását (Ormos 2008). A weimari gazdasági irányítás legfőbb eredményeként mégis azt kell megemlítenünk, hogy az 1920-as években elért gazdasági stabilitást és növekedést végső soron az állam és a gazdaság korábban nem tapasztalt együttműködése alapozta meg, amit egy külön törvényben is lefektettek¹³ (Forsthoff 1971). Az érintett jogszabály konkrétan előírta, hogy az intézkedéseknek *a piacgazdasági rend keretei között egyidejűleg kell az árszínvonal stabilitását, a magas foglalkoztatottsági szintet és a külkereskedelmi*

¹³ Gesetz zur Förderung der Stabilität und des Wachstums der Wirtschaft vom 8. Juni 1919 (Az 1919. évi törvény a gazdaság stabilitásának és növekedésének elősegítéséről).

*egyensúlyt tartós és arányos gazdasági növekedés mellett teljesíteniük.*¹⁴ A törvény azt is megfogalmazza, hogy ezen célok elérését minden szereplőnek elő kell segítenie. Ha belegondolunk, ez nem kevesebbet jelent, mint hogy az Európai Unió mai gazdaságpolitikai keretrendszerét (növekedés és foglalkoztatás alacsony infláció mellett) 1919-ben Weimarban fogalmazták meg először. Tudjuk, hogy Németországban az I. világháború után évekig tartott ráállni arra a makrogazdasági pályára, amely ezen kritériumoknak megfelelt. Történelmi ismereteinkből azt is tudjuk továbbá, hogy az 1924-ben elindított stabilizációs és növekedési folyamat – főként külső körülmények folytán – nem tartott sokáig. Mindazonáltal lényegesnek tartjuk, hogy Németország már 1919-ben rendelkezett azzal a tudással, ami a mai európai uniós gazdaságpolitikai ajánlásoknak is az alapját képezi. A német történelem azonban arra is megtaníthat minket, hogy ez az együttműködés csak jó időkben működik, egy válság szele könnyen elsöpri a lojalitást.

Kevésbé tartjuk köztudottnak, hogy mind a nyugat-német, mind az európai versenyszabályozásban a fúziókontroll bevezetésének késleltetése tulajdonképpen szándékos volt. Az ezen tény mögött meghúzódó (iparpolitikai) cél az volt, hogy a szabályozás bevezetésének idejére a nemzeti/európai vállalatok megerősödjenek az amerikai versenytársakhoz viszonyítva, és így fel tudják venni a versenyt az egyre inkább nemzetköziesedő gazdaságban.

Az Európai Unió mai gazdaságpolitikai célrendszerében kiemelt helyet foglalnak el a vállalatok által létesített *stratégiai szövetségek*, valamint a *kis- és középvállalkozások együttműködései*, illetve a *klaszterek*. Ezen gazdaságpolitikai célok gyökerét az 1957-ben bevezetett német versenytörvény, a GWB nyomán életre hívott, és a kartelltilalom alól mentesített jogi kategóriában, a *kooperációs szerződésekből* látjuk. Hasonlóképpen az 1960-as években kaptak mentességet Németországban a *specializációs szerződések* is (Kühn 1997).

Végezetül még egy német gondolatot javasolunk megfontolásra. Franz Böhm volt az, aki megfogalmazta: *az alaprendet olyan irányba kell fejleszteni, hogy az egyéni érdekérvényesítés végső soron a közérdeket szolgálja* (Böhm 1980). Úgy gondoljuk, az európai gazdasági integráció törekvéseit a kezdetek óta áthatja ez az alapelv, még ha a megvalósítás nem is mindig sikerül. Ezek a kudarcok azonban az emberi gyengeségnek róhatók fel, és nem az elmélet hiányosságaiából fakadnak.

¹⁴ „Die Maßnahmen sind so zu treffen, daß sie im Rahmen der marktwirtschaftlichen Ordnung gleichzeitig zur Stabilität des Preisniveaus, zu einem hohen Beschäftigungsgrad und außenwirtschaftlichen Gleichgewicht bei stetigem und angemessenem Wirtschaftswachstum beitragen.“ Gesetz zur Förderung der Stabilität und des Wachstums der Wirtschaft vom 8. Juni 1919, §1.

A tézisfüzet hivatkozásai

1. Basedow, Jürgen 2007: The Modernization of European Competition Law – A Story of Unfinished Concept. *Texas International Law Journal*, Volume 42. Nr. 3. Summer.
2. Blümle, Gerold – Goldschmidt, Nils 2003: Walter Eucken – Vordenker einer freiheitlichen Ordnung. In Hartman-WendelsThomas et al. (szerk.): *Das Wirtschaftsstudium*, Vol. 32., 1027-1030. o.
3. Boytha Györgyné et al. 2001: *Versenyjog*. HVG-ORAC, Budapest.
4. Böhm, Franz 1980: *Freiheit und Ordnung in der Marktwirtschaft*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
5. Buchanan, James M. 1985: Constitutional Democracy, Individual Liberty, and Political Equality. In Buchanan, James M.: *The Collected Works of James M. Buchanan*. Vol. 18. 266-280. o.
6. Buchanan, James M. – Lee, Dwight R. 1991: Cartels, Coalitions, and Constitutional Politics. *Constitutional Political Economy*, Vol. 2. No. 2., March, 139-161. o.
7. Budzinski, Oliver 2007: Wettbewerbsfreiheit und More Economic Approach: Wohin steuert die Europäische Wettbewerbspolitik? *Marburg Papers on Economics*, No. 13, Oktober.
8. Buigues, Pierre – Jacquemin, Alexis – Sapir, André (szerk.) 1995: *European Policies on Competition, Trade and Industry – Conflicts and Complementarities*. Edward Elgar, Aldershot.
9. Callies, Graf-Peter – Mertens, Jens 2009: Private Law and Competition Policy in the Global Economy. *Working Paper Series*, University of Bremen Faculty of Law.
10. Don, Henk – Kemp, Ron – van Sinderen, Jarig 2008: Measuring the Economic Effects of Competition Law Enforcement. *De Economist*, Vol. 156. No. 4., 341–348. o.
11. EB 2001: Az EK-Szerződés 81. cikkének a horizontális együttműködési megállapodásokra való alkalmazhatóságáról szóló iránymutatás. 2001/C 3/02, Európai Bizottság, Brüsszel.
12. Forges, François 1992: Repeated Games of Incomplete Information – Non-Zero-Sum. In Aumann, Robert J. – Hart, Sergiu (szerk.): *Handbook of Game Theory with Economic Applications*. Elsevier, Amsterdam etc., 155-178. o.
13. Forsthoﬀ, Ernst 1971: *Der Staat der Industriegesellschaft. Dargestellt am Beispiel der Bundesrepublik Deutschland*. Beck, München.
14. Gedeon Péter 2001: Merre tart a német jóléti állam? *Közgazdasági Szemle*, XLVIII. évf., február, 130-149. o.
15. Gellhorn, Ernest – Kovacic, William E. – Calkins, Stephen 2004: *Antitrust Law and Economics*. Thomson West, St. Paul, MN.
16. Gerken, Lüder – Renner, Andreas 2000: Die ordnungspolitische Konzeption Walter Euckens. In Gerken, Lüder (szerk.): *Walter Eucken und sein Werk. Rückblick auf den Vordenker der sozialen Marktwirtschaft*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1-48. o.
17. Herrmann-Pillath, Carsten 1991: Der Vergleich von Wirtschafts- und Gesellschaftssystemen – Wissenschaftsphilosophische und methodologische Betrachtungen zur Zukunft eines ordnungstheoretischen Forschungsprogramms. *Ordo – Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, Band 42. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart – New York, NY, 15-68. o.
18. Hylton, Keith N. 2003: *Antitrust Law. Economic Theory and Common Law Evolution*. Cambridge University Press, Cambridge.
19. Jacquemin, Alexis P. – de Jong, Henry W. 1981: *Európai ipari szervezet*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
20. Johnson, David B. 1999: *A közösségi döntések elmélete – Bevezetés az új politikai gazdaságtanba*. Osiris, Budapest.
21. Kállay László – Imreh Szabolcs 2004: *A kis- és középvállalkozás-fejlesztés gazdaságtana*. Aula, Budapest.
22. Kirchner, Christian 2007: Goals of Antitrust and Competition Law Revisited. In Schmidtchen, Dieter – Albert, Max – Voigt, Stefan (szerk.): *The More Economic Approach to European Competition Law*. Mohr Siebeck, Tübingen, 27-36. o.
23. Kopányi Mihály (szerk.) 1993: *Mikroökonómia*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

24. Kühn, Kai-Uwe 1997: Germany. In Graham, Edward Montgomery – Richardson, David J. (szerk.): *Global Competition Policy*. Institute for International Economics, Washington, DC, 115-150. o.
25. Laitin, David A. 1999: Identity Choice Under Conditions of Uncertainty – Reflections on Selten's Dualist Methodology. In Alt, James E. – Levi, Margaret – Ostrom, Elinor (szerk.): *Competition and Cooperation – Conversations with Nobelists about Economics and Political Science*. Russell Sage Foundation, New York, NY, 273-302.
26. Lévêque, François – Shelanski, Howard (szerk.) 2005: *Antitrust, Patents and Copyright. EU and US Perspectives*. Edward Elgar, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA.
27. Liefmann, Robert 1930: *Kartelle, Konzerne und Trusts*. Ernst Heinrich Moritz, Stuttgart.
28. Mátyás Antal 2003: *A modern közgazdaságtan története*. Aula, Budapest.
29. McNutt, Patrick 2005: *Law, Economics and Antitrust*. Edward Elgar, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA.
30. Motta, Massimo 2007: *Versenypolitika – elmélet és gyakorlat*. Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ, Budapest.
31. Nagy Csongor István 2008: *Kartelljogi kézikönyv*. HVG-ORAC, Budapest.
32. Noll, Roger G. 2006: Economic Perspectives on the Politics of Regulation. In Schmalensee, Richard – Willig, Robert D. (szerk.): *Handbook of Industrial Organization*. Elsevier, Amsterdam etc., 1253-1288. o.
33. Ormos Mária 2008: *Németország története a 20. században – a német egységtől a német egységig*. Rubicon-Ház Bt., Budapest.
34. Posner, Richard A. 2001: *Frontiers of Legal Theory*. Harvard University Press, Cambridge, MA – London.
35. Ptak, Ralf 2004: *Vom Ordoliberalismus zur Sozialen Marktwirtschaft – Stationen des Neoliberalismus in Deutschland*. Leske + Budrich, Opladen.
36. Remetei-Filep Ádám 2005: Versenypolitika. In Marján Attila (szerk.): *Az Európai Unió gazdasága – minden, amit az EU gazdasági és pénzügyi politikáiról tudni kell*. HVG-ORAC, Budapest, 284-308. o.
37. Schlecht, Otto 1989: Macht und Ohnmacht der Ordnungspolitik – Eine Bilanz nach 40 Jahren Sozialer Marktwirtschaft. *Ordo – Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*, Band 40. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart – New York, NY, 303-320. o.
38. Schumpeter, Joseph A. 1980: *A gazdasági fejlődés elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
39. Selten, Reinhard 1999: *Game Theory and Economic Behavior – Selected Essays*. Edward Elgar, Cheltenham, UK.
40. Shepsle, Kenneth 1999: Game Theory, Structure, and Sequence – The Contributions of Reinhard Selten to Political Analysis. In Alt, James E. Levi, Margaret – Ostrom, Elinor (szerk.): *Competition and Cooperation – Conversations with Nobelists about Economics and Political Science*. Russell Sage Foundation, New York, NY, 256-272. o.
41. Stigler, George J. 1968: A Theory of Oligopoly. In Stigler, George J.: *The Organization of Industry*. The University of Chicago Press, Chicago – London, 39-63. o.
42. Stigler, George J. 1975: The Economists' Traditional Theory of the Economic Functions of the State. In Stigler, George J.: *The Citizen and the State. Essays on Regulation*. The University of Chicago Press, Chicago – London, 103-113. o.
43. Stiglitz, Joseph E. 2000: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK-Kerszöv, Budapest.
44. Tasnádi Attila 2005: Reinhard Selten. In Bekker Zsuzsa (szerk.): *Közgazdasági Nobel-díjasok 1969-2004*. KJK-Kerszöv, Budapest, 615-628. o.
45. Tirole, Jean 1988: *The Theory of Industrial Organization*. The MIT Press, Cambridge, MA – London.
46. Török Ádám 1997: *Ipar- és versenypolitika az Európai Unióban és Magyarországon – Helyzetértékelés*. Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest.
47. Török Ádám 2003: A piacra lépési korlátok átalakulása és a világgazdaság kibontakozása. *Közgazdasági Szemle*, L. évf., március, 195-208. o.

48. Tsuru, Shigeto 1993: *Institutional Economics Revisited*. Cambridge University Press, Cambridge – New York, NY – Melbourne, Australia.
49. Tullock, Gordon 1967: The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft. *Western Economic Journal*, Vol. 5 No. 3. 224–232. o.
50. Ullrich, Hans (szerk.) 2006: *The Evolution of European Competition Law*. Edward Elgar, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA.
51. Vanberg, Viktor 2004: The Freiburg School – Walter Eucken and Ordoliberalism. *Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics*, Vol. 11. Walter Eucken Institut, Freiburg.
52. Vörös Imre 1996: *Az európai versenyjogok kézikönyve*. LOGOD, Budapest.
53. Wigger, Angela – Nölke, Andreas 2007: Enhanced Roles of Private Actors in EU Business Regulation and the Erosion of Rhenish Capitalism – The Case of Antitrust Enforcement. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 45. No. 2. 487-513. o.
54. Zamir, Shmuel 1992: Repeated Games of Incomplete Information – Zero-Sum. In Aumann, Robert – J. Hart, Sergiu (szerk.): *Handbook of Game Theory with Economic Applications*. Elsevier, Amsterdam etc., 109-154. o.

A jelölt témához kapcsolódó publikációi

1. Pelle Anita 2000: A jólét fogalmának értelmezései a gazdasági tevékenységgel járó környezetterhelés rohamos növekedésének századában. *Kézirat (szakdolgozat)*.
2. Pelle Anita 2005: Az Európai Unió versenyszabályozása a kutatás-fejlesztés és az innováció szolgálatában a csoportmentességi rendszereken keresztül. In Buzás Norbert (szerk.): *Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés*. JATEPress, Szeged, 63-73. o.
3. Pelle Anita – Somosi Sarolta (2005): *A kutatás-fejlesztés és az innováció támogatása az EU versenyszabályozásában – az utóbbi évek változásai*. In: XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Közgazdaságtudományi Doktorandusz Szekciójának konferencia kötete. Sopron.
4. Pelle Anita – Somosi Sarolta (2006): Szorgalmas jogalkotók vagy piaci kényszer? Avagy miért nincs szüksége a pénzügyi szolgáltatások piacának Bolkestein-direktívára? In Botos K. (szerk.): *A bankszektor és stakeholderei*. JATEPress, Szeged.
5. Pelle, Anita (2006): Opportunities in the Hungarian Financial Services Sector as Part of the Single European Market of Financial Services. *Transition Studies Review*. Springer, Wien
6. Pelle Anita 2006: Az „európai gondolat” egyik korai megjelenése – Robert Liefmann elképzelései a versenyszabályozásról az 1920-as évek Németországában. In Gazdasági Kutatócsoport (szerk.): *Gazdaságtudományi Tanulmányok*. Veszprémi Egyetem, Veszprém, 273-278. o.
7. Várnay Ernő – Farkas Beáta – Pelle Anita (2007): *Európai uniós ismeretek – az európai integráció fejlődése 2000-től*. Oktatási segédlet. Szeged-Debrecen.
8. Pelle Anita 2009: A szolgáltatások EU-beli áramlásának előmozdítása versenypolitikai eszközökkel. In Hetesi Erzsébet – Majó Zoltán – Lukovics Miklós (szerk.): *A szolgáltatások világa*. JATEPress, Szeged, 74-87. o.
9. Pelle A. (2010): Állami támogatások az Európai Unióban a gazdasági válság idején. *Európai Tükör*, XV. évf. 9. szám, szeptember (megjelenés alatt).
10. Pelle A. (2010): State Aid in the EU – Less and More Targeted? *Faculty of International Relations Working Papers*, Oeconomica Publishing, University of Economics, Prague (megjelenés: október).